

Herbert Marcuse, un pensador encara vigent

Pensar la utopia

En un moment en què la tècnica ens envaeix fins a les arrels més profundes, i les propostes artístiques no saben sortir de la trampa del mercat, l'actualització del pensament de Marcuse es fa més necessària que mai.

Ara, a tretze anys de la mort d'aquest pensador (29 de juliol de 1979), són més vigents que mai els seus pensaments sobre l'art i la tècnica. Camps de treball que esdevingueren preocupacions fonamentals per Marcuse i que ho són, dic que amb més vigència que mai, per l'home d'aquest proper tombant de segle. ¿Per què són més vigents que mai qüestions com la tècnica i l'art? Fonamentalment perquè la nostra societat està visquent una revolució tecnològica que no sabem cap a quina mena de relacions humanes conduirà, i perquè la nostra societat dedica molt de temps i espai cultural al fenomen de l'art.

Marcuse va analitzar el paper de la tècnica en les formes de control de la nostra societat, i va pensar en com l'art ens podria possibilitar un espai des d'on fer pensable, encara, la utopia humana d'una societat més equilibrada i justa. Aquest pensador alemany, nacionalitzat nord-americà, fou conscient d'aquests dos espais com espais antropològics (o sigui humans) transcendents pel desenvolupament d'una o altra manera de viure en societat. Transcendents pels desitjos, anhels i pors de la persona humana.

Herbert Marcuse (Berlín, 1898) fou membre i fundador de l'Institut d'Estudis Socials a Frankfurt (la famosa Escola de Frankfurt). Va haver d'emigrar l'any 1933 a EUA quan la seva presència a Alemanya es feia insostenible per motius ideològics. Deixeble de Heidegger i Husserl, dos dels pocs grans filòsofs que ha donat el segle XX, fou un gran coneixedor de Hegel, a qui dedicà l'estudi *Raó i revolució* (1953), que segueix sense arribar en edició catalana a la nostra universitat on encara és considerat prou actual. També fou un gran coneixedor i estudiós dels manuscrits del jove Marx i de les obres de Freud. Gran part del seu pensament és un intent, no hem de parlar aquí si van reeixir o no, d'acostar posicions entre les anàlisis de Marx i les de Freud; les anàlisis de la

societat del primer, i els estudis de la personalitat humana del segon.

Així, doncs, va emigrar a un país (nacionalitzat l'any 1940) on precisament la doctrina marxista no era l'oficial ni la majoritària. Potser fou per això que acceptà durant 1942 i 1950 compartir la seva activitat com a docent amb el treball per l'Oficina de Serveis Estratègics (l'oficina predecessora de la CIA). D'aquesta manera Marcuse va poder viure sense problemes als EUA i d'aquesta manera, també, va poder conèixer certs mecanismes del poder i de control de la societat americana d'aleshores. Marcuse fou alhora l'únic membre de l'Escola de Frankfurt que, com ja hem pogut deduir, no tornà al seu país d'origen un cop acabada la Segona Guerra Mundial, a diferència de personalitats com Theodor W. Adorno o Max Horkheimer.

La fidelitat de Marcuse als pensadors amb els que s'havia format fou una fidelitat que mantingué al llarg de tota la seva evolució i maduresa intel·lectual. Mai ortodoxament, mai d'una manera dogmàtica, però sempre Hegel, Marx, Freud... foren presents al llarg de totes les seves anàlisis i discursos. També hi hauria un deute cap a l'anomenat segon Heidegger, aquell pensador que problematitzà la tècnica; caldria esbrinar el deute o veure'n la coincidència temàtica. Amb aquesta tradició el nostre pensador va esdevenir un intel·lectual humanista.

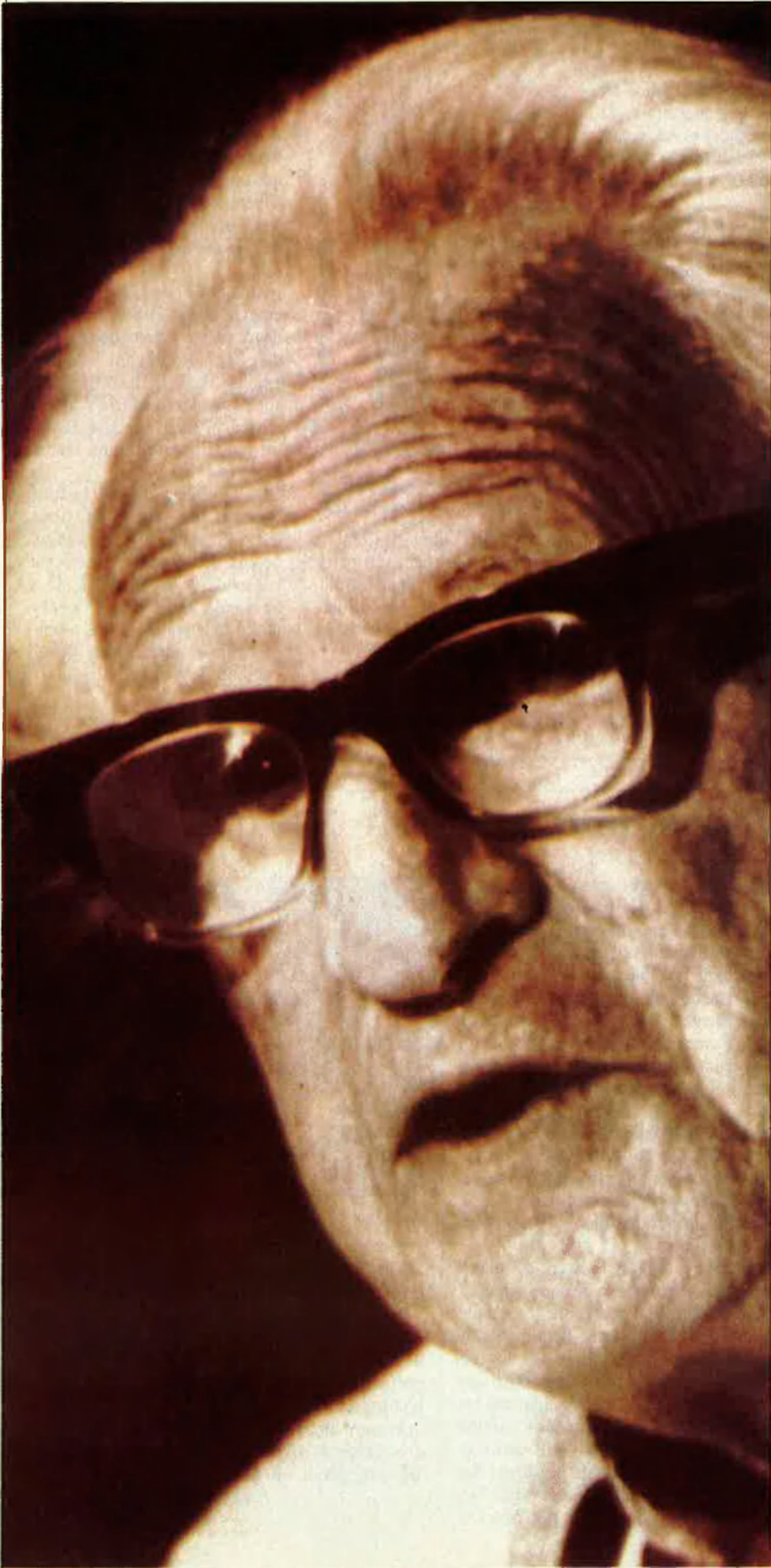
Obres com *Sobre el caràcter afirmatiu de la cultura* (1937), *Eros i civilització* (1955), o *L'home unidimensional* (1964) són anàlisis de la societat industrial, de l'home i la dona d'aquesta societat de l'anomenat "capitalisme-tardà". Són alhora estudis de les formes de domini en aquestes societats, que encara són les nostres i d'aquí la necessària actualització del seu pensament. Escrits, on a part de la dissecció negativa de l'aleshores incipient societat tecnològica, obrien les portes a la superació de les deficiències existents.

Marcuse veia com l'actual societat conduïa al tancament de l'univers polític, a una unificació de les oposicions, i en definitiva a un tancament de l'univers dels discursos. El perill d'aquesta societat, que ell veia com s'anava prefigurant, era la pèrdua del sentit crític, la pèrdua d'espai de la reflexió crítica, la pèrdua d'allò que en política anomenariem oposició. Allò que en filosofia se'n diria "l'altre", la possibilitat de que hi hagi una altra visió amb prou entitat pròpia com per constituir-se en possible.

TÈCNICA I PODER

Marcuse observava com el llenguatge, la nostra estranya condició, esdevenia únicament llenguatge operacional de les coses i dels fets, o sigui el llenguatge de l'administració. La raó, dirà, esdevé un suport a la lògica de la dominació, a la lògica de la tècnica. La crítica era una crítica des del pensament, des de conceptes filosòfics, sociològics i inclús polítics. Mai esdevingué una crítica econòmica. Fet que no va estar ben vist per l'ortodòxia marxista perquè veia com des d'aquestes posicions les societats del "socialisme real" rebien igualment les crítiques. El debat era sobre el paper de la tècnica, sobre quina raó establiria i com l'establiria, sobre quins eren els mecanismes de poder, sota quines estructures de control vivia la societat, vivíem nosaltres.

Per Marcuse la tècnica esdevenia part del joc de les estructures del poder de les nostres societats. El capitalisme es constituïa en raó tecnològica, esdevenia racionalment dominador, fruit de lògica interna de la tècnica. Aquesta crítica a la tecnificació anava acompanyada de la denúncia dels mecanismes de control de les societats capitalistes; consumisme, creació de falses necessitats, especialització dels discursos... A partir de Marx i Freud pretenia dissenyar l'alternativa; la utopia. El poeta austríac Erich Fried ens digué d'ell:

"Ell ens ha ensenyat a acostar-nos a l'alliberament per un costat al que no estàvem acostuats i d'una forma que no pot satisfer a cap dels poderosos existents".

L'ESPAI ESTÈTIC COM UTOPIA

¿Quin era l'espai antropològic que proposava Marcuse com alternativa a aquest de la raó tècnica dominadora i empobridora del nostre discurs com éssers humans? L'espai de prendre consciència dels sentits (principi de plaer en termes freudians), la valoració del principi de la vida per sobre de les formes de domini tipificades en l'actual societat, i la possibilitat de fer de l'Art l'espai de l'alliberament, o almenys el medi.

¿Per què l'art? Perquè l'art crea, per Marcuse, una tensió entre el present i el possible que fa factible el moment de crítica, el moment d'esperança per un canvi. Perquè l'art és una protesta contra allò que és, perquè és una forma distinta de la realitat, perquè coincideix amb el llenguatge de la utopia. Davant de la raó repressiva de la tecnologia, la raó en l'art jugaria d'una manera no repressiva. La pràctica artística esdevindria la possibilitat d'introduir en les consciències un sentit d'alliberament en l'acció humana. Cal insistir, diria, en una nova sensibilitat; la de l'afirmació de les pulsions de la vida sobre les pulsions d'agresivitat i odi.

L'esperança d'un home diferent seria una esperança que tots portem dins, i l'art rebria el paper essencial de funcionar com forma desvetlladora, com espill dels nostres desitjos. Marcuse pensava que l'art podia invertir el fet d'haver esdevingut un article més de consum en la possibilitat de fer convergir tècnica i art, treball i foc. Aleshores el nostre quefer quotidià pendria un nou sentit. La pregunta fóra ¿alguna pràctica artística en concret? La qüestió és convertir el somni en realitat, convertir l'espai utòpic en espai possible. La pregunta fóra si aquesta raó tecnològica del domini ha retornat l'art un altre cop a l'espai del consum, a l'espai de la distracció.

No és difícil, pel que hem pogut veure, d'imaginar perquè Marcuse va esdevenir el teòric social de la joventut disconforme. Avui, vint-i-tres anys després del mític maig del 68, i ja a dotze de la seva mort, caldria si més no rellegir-lo. Especialment després de l'orgia informativa de la guerra del Golf i del vertigen amb què vivim els canvis històrics.

Lluís Noguera i Jordana